

XIV 411

YU ISSN 0456—0689
UDK 886.1/6+808.1/2:37

КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ВУК У СВОМЕ И НАШЕМ ВРЕМЕНУ
— двеста година од рођења Вука Стефановића Караџића —

ИЗ САДРЖАЈА

Живојин Станојчић:
Вук Стефановић Караџић као граматичар

Милорад Дешић:
Школска лексика у Вуковом речнику

Слободан Ж. Марковић:
Књижевни погледи Вука Стефановића
Караџића

Владимир Бован:
О горанским народним песмама

Љиљана Бајић:
Методички приступ шаливој народној новели
„Еро с онога свијета”

Митар Пешикан:
О данашњем стању нашег књижевног језика

1-2

1987.

БЕОГРАД

ПРИЛОЗИ

Митар Пешикан (Београд)

О ДАНАШЊЕМ СТАЊУ НАШЕГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА (ПРАВОПИСНА ПИТАЊА)

Било би некако у бољем складу са свечаним карактером Вуковог јубилеја да говоримо о успесима и достигнућима које је остварила и остварује наша лингвистика. Њих има, и врло крупних и значајних; а можемо наводити и лингвистичке делатности у којима имамо добру сарадњу и са хрватским и другим југословенским лингвистима, као у ономастици, дијалектологији, старословенистици.

Међутим, Вуков јубилеј подстиче нас пре свега да оценимо какво је стање у оном виду језика и рада око њега који се највише веже за Вуково име — тј. какво је стање нашег језика као књижевног, као стандарда, као кодификованог система јавне речи, као и како се односимо према њему. У томе се, као што сви знамо, већ дуги низ година суштински разилазимо с колегама из Хрватске и језичком праксом и политиком која се тамо спроводи, тако да није претерано ако стање у нашој нормативистици и језичкој култури назовемо кризним. Управо поткрај прошле године појавиле су се у Загребу три опсежне књиге, од којих прве две већ својим насловом показују да су у раскорак са оним за што се ми залажемо, јер ограничавају обраду на национално програмирани хрватски књижевни језик: „Синтакса хрватскога књижевног језика” Р. Катичића и „Творба ријечи у хрватском књижевном језику” С. Бабића.

Ни трећа књига, „Правописни приручник хрватскога или српскога језика” В. Анића и Ј. Силића, иако се насловом и неким елементима садржаја и стилизације разликује од првих двеју (и других обрада које се ограничавају на „хрватски књижевни језик”), није донела никакво побољшање стања, него је, добијајући намену републичког правописа, још компликовала тражење излаза из тога стања.

То ме је нагнало да у два децембарска броја НИИ-а јавно иступим са оценом створене ситуације и преосталих могућ-

ности реаговања на њу. Тема тога прилога је „Отворена питања нашег књижевног језика уочи Вукове године” (само што је редакција Нина изменила наслов), што се практично поклапа с нашом данашњом темом. Претпостављам да је део вас прочитао чланак у Нину, па га нећу овде читати (него ћемо се ограничити на нека правописна питања), али предлагем редакцији „Књижевности и језика” да понови и тај текст ако објављује ово моје данашње предавање; нека остане забележен и у стручном часопису, а не само у новинама, које се обично прочитају или прелистају и баце.* Могли сте у Нину видети и негативна реаговања на мој чланак, у првом реду самих аутора приручника, В. Анића и Ј. Силића (даље А—С). У тим одговорима није оповргнута истинитост ниједне реченице из мог текста, али ћу рећи коју реч о њима, у ствари о материји која се тамо третира.

Ако занемаримо тон одговора А—С, најозбиљнији би био приговор зашто их стављам „у контексте којима не припадамо нити бисмо жељели припадати” и што се „нормалан стручни рад претвара у ’врућу’ политичку тему” — Не стављам их у те контексте ја, него садржај њиховог приручника и начин његовог увођења у јавност.

Приручник се, наиме, појављује после једног већ подугот периода у коме су у Хрватској, под знаком ХРВАТСКОГ КЊИЖЕВНОГ ЈЕЗИКА, изразито дискриминисане и сузбијане многе речи које су у другим републикама незаобилазни део стандарда. Ако аутори приручника немају воље или решености да на такву ситуацију реагују предочавањем и *тко* и *ко*, *кришћанин* и *хришћанин*, *свећеник* и *свештеник*, *духан* и *дуван*, *демократија* и *демократија*, *кроничан* и *хроничан*, *оцеан* и *океан*, *точан* и *тачан* итд., него уносе само оне првопоменуте (*тко*, *кришћанин*...) — онда они управо иду нарукку заговорницима посебног националног хрватског књижевног језика; а будући да приручник има службени републички печат — олакшавају претварање тога језика у државни, неспојив с националном нехомогеношћу становништва.

И управо то озваничено презентирање приручника у СР Хрватској представља оно што га претвара у врућу политичку тему — а не мој осврт у Нину. Приручник, наиме, садржи и таква правила за која је унапред јасно да не могу бити прихваћена као заједничка правописна норма, заједничка дорада или поправка норме из 1960. године. Ако се такав приручник озваничује као правопис и норма, то нас ставља пред свршен чин правописног расцепа. А тим се поништава једно несумњиво

* Текст се објављује као прилог овом реферату (предавању одржаном 29. I 1987. на Филолошком факултету у Београду — на Републичком семинару за наставнике српскохрватског језика и књижевности).

позитивно достигнуће, будући да су 1960. године чисто правописне (графичке) разлике биле сведене на две (писање туђих имена и футура), које су у многим типовима текста ретко долазиле до изражаја. Разлике у графичком маниризму нису нимало потребне да би се испољиле стварне особености и самостојности израза. Њиховим увођењем силно се компликује питање како у мешовитим срединама осигурати нормално правољуди да остану у истом књижевном језику и правопису са својим сународницима изван републике. Правописне разлике компликују рад и наставницима, писцима уџбеника српскохрватског језика, лекторима и многим другим посленицима у језичкој култури.

Узмимо, на пример, писање тачке иза бројки кад значе редни број. По Белићевом правопису нисмо је писали ни иза арапских ни иза римских бројева. Иако је то значило да се не диференцирају два могућа значења арапских бројева, у пракси то није изазивало никакве приметне сметње, јер су се они ретки случајеви кад може доћи до стварне двосмислености решавале поправком стилизације или писањем бројева словима а не цифрама (нпр. „војници три чете” или „војници треће чете”). Такво писање, без тачке, било је у складу с једном општијом тежњом модерног правописа — да се писање ослободи графике без које се може, а тиме се избегавало и функционално преоптерећивање тачке, која има изванредно важне функције: обележавање краја реченице и скраћивања речи. Да је неписање тачке иза бројки један од могућих нормалних правописних поступака, сведочи и чињеница да се она не пише нпр. у македонском, руском, пољском.

На другој страни, по Боранићевом правопису, тачка се писала и иза римских и иза арапских бројева кад су редни. И овакав поступак има својих аналогија другде — словеначки, чешки, словачки, немачки и мађарски правопис. Зависило је то, дакле, од обичаја, конвенције, па и културолошких зона.

Међутим, у Правопису из 1960. г. направљен је компромис те две традиције, ради обједињења правописа, и то са овом логиком: иза арапских бројки, које могу значити и главне и редне бројеве, писаће се тачка кад су редни, да би се разликовали од главних; иза римских бројева, који су редовно редни, неће се писати тачка.

Никаква функционална потреба не наводи нас да идемо даље од овога. Потезе се аргуменат да се у латиници) римска јединица, ако је без тачке, може схватити као везник „и”, а у верзалу и шестица као „ви”. Могу се, доиста, конструисати реченице у којима би се појавиле ове двосмислености, али исто тако могу се конструисати и текстови у којима би тачка иза бројке изазивала забуну у погледу краја реченице или подударња једноструких бројки са скраћеницама или иницијалима имена (нпр. „в.” је уобичајена скраћеница за „види”). У ћири-

лици, опет, писање тачке иза римског броја увек би било потпуно сувишна графика, и то честа у текстовима, јер месеце и векове обично обележавамо римским бројевима. Зато даљи компромис од већ постигнутог компромиса не можемо правити.

Једнострано одступања од конвенције, од договорених решења, чак и да нема у тим новинама стручних промашаја, неминовно воде разбијању правописног јединства. А стручно неodrживог и спорног има доста у приручнику А—С. Могли сте видети у одговору А—С како покушавају да оспоре оних неколико стручних замерки које сам им упутих у Нину. На то је готово сувишно трошити време и речи.

Јер никаква аргументација не може доказати да представљају двочлане сугласничке групе („двочлане комбинације сугласничких фонема“) *љ* у *лепота* и *њ* у *њежан*, те да иду заједно са *бр* (*брати*), *км* (*кмет*), *пљ* у *пљускати*, *гњ* у *гњавити* итд. (а не са *л* и *њ* у *лут*, *негов* и сл.); или да су трочлане комбинације *хљ* у *хлеббар*, *мљ* у *мљети*, те иду заједно са *спљ* у *спљускати*, *згр* у *зграбити* итд. Сваки писменији штокавац (бар ијекавац) већ на основу језичког осећања зна да су *љ* и *њ* у *лепота*, *кољено*, *доље*, *њежан*, *поцрњети* итд. исто тако сугласници (а не двочлане комбинације) као и у примерима *зеље*, *коље*, *грање*. Из струке знамо да се разликују по пореклу, и биће корисно да се подсетимо тих знања, јер су потребна у просветном раду.

Иако је *љ* у *доље*, *зеље* и *мољен* (или *поље*) тројаког порекла, у сва три случаја је постало од *л+ј*, тзв. јотовањем, само што је:

вољен, *поље*, *гоњен* — старо, још прасловенско јотовање,
зеље, *коље*, *трње* — ново јотовање, процес завршен после пада под Турке,

доље, *кољено*, *неговати* — ијекавско јотовање, које зове-мо и *најмлађим*, али није сигурно да је у свим ијек. крајевима било битне временске разлике од *новог* јотовања.

Разлике видимо и у опсегу сугласника које захватају ова три јотовања:

<i>старо:</i>	мољен гоњен	враћен роћен	купљен ломљен	ношен вожен	створен (од р'е-)
<i>ново:</i>	зеље трње	пруће лаба	снопље грмље	класје козји	борје
<i>ијек.:</i>	доље њежан	тјера дјед	пјесма мјесто	сјеме зјеница	горјети

Најшири опсег има старо, прасловенско јотовање, које је захватало све сугласнике испред *j*, а најужи ијекавско јотовање, по коме су у стандардном језику јотовани само *л* и *н*, тако да имамо и у стандардном језику и у дијалектима *љ* и *њ*. У дијалектима ијекавско јотовање има шири опсег него у стандардном језику, па имамо нпр. као преовлађујућу појаву *ћерати*, *ћетета*, али то није признато за стандардно, зато што стандардни језик не мора признати дијалекатске појаве, него је задржано нејотовано *тјерати*, *дјевојка*. Овим се опет враћамо нашем спорењу, јер аутори приручника (након што су ми препоручили шта да узмем „за вјежбу“) из моје тврдње да су *љ* и *њ* у *љепота* и *његовати* сугласници а не сугласничке групе извлаче овакво тумачење: „Кад би било како то хоће акад. Пешикан, онда би облик *дјетета* морао гласити *ћетета* . . .” — Боље би било да професори Анић и Силић одржавају академскији тон него што ме ословљавају титулом која није моја, а још боље да поправе своје формулације и о томе што пре обавесте наставнике којима је овај приручник дат у руке као школски. Или бар, ма како третирали ијекавско *љ* и *њ*, нека између потврда за њих изоставе *пљескати* и *згњечити*, јер овде није било јата, а *љ* и *њ* нису ни пореклом *л+j* и *н+j*. И не зато што то „хоће“ неко од нас, него зато што је тако у језику, што је тако „хтео“ језички развој. А слична су и друга питања у којима се споре са мојим примедбама.

Да се не може генерализовати спојено писање *пут* и, поготово, *пута* са претходном речју — доказује сам језик, примерима као што су: *први и други пут*, *прошли и претпрошли пут*, *два или три пута*, или (да прибегнемо цитатима из писаца): „шта сам ти пута говорила“ (Веселиновић), „шта је и шта пута ишао“ (Змај), „снијег овога ће пута од мора“ (Матавуљ), „сваки се пут стидимо“ (Љубиша), „бојим се да смо овога пута ми на реду“ (Стј. Крањчевић) — што све сведочи о несраслости рече и речи на коју се наслања. У ствари је ово добро нормирано 1960. г., и непотребно се створио проблем.

Такође за редне и збирне бројеве нема места недоумици у погледу одвојеног и спојеног писања. Смисао је спојеног писања, откад је напуштена *scriptura continua*, да оно што се заједно напише чини једну реч. Јасно је да нпр. према броју 1986 имамо групу речи, ма како последња гласила: *шест*, *шести* или *шесторо*. О томе сведочи и одвојени изговор (са посебним нагласцима и могућношћу застајкивања, прављења пауза), и могућно уметање везника *и* (чак, нпр. при домишљању, и с каквим додатком), и сменљивост последњих чланова; на пример „школска хиљаду деветсто осамдесет шеста и (осамдесет) седма година“, или: „било је то хиљаду деветсто . . . и (беше ли) седамдесет друге или треће године“ итд. Сувишно је и доказивати да треба на једнак начин писати нпр. „триста педесет једно дете“, „триста педесет двоје деце“ и „триста педесет треће

дете" — а не први пример растављено а друга два спојено. И овде је било сувишно отварање проблема.

Што се тиче транскрипције туђих имена, основни је наш данашњи проблем хаотично шаренило које треба савладати, а ефекат приручника А—С самог за себе може бити само повећавање тога шаренила. Није то само у томе што су А—С понудили као дублетне две транскрипције кинеских имена, од којих се „аспирирана" у пракси није јављала (у одговору кажу да и они неаспирирану сматрају практичнијом, али то у приручнику нису рекли, чак су је ставили на друго место). Ту је и тип *Порту, Сау Паулу, Зику, Каштелу Бранку* из португалског језика, и *Пуенкаре, Антуан* поред *Поенкаре, Антоан* из француског, и *Индира Схримати Гандхи, Цхамбхекар* из хиндуског, и тип *Шемирадзки, Шенкјевич* из пољског, и *Јаковлевич* (ум. *Јаковљевич*, стр. 175) из руског, и тип *Карлберј* (*Carlberg*) из шведског (-*рј* на крају речи неприхватљиво оптерећује изговор). Још тога има, а има доста и непрецизираних и недоречених правила; нпр. не каже се ништа за пољско *ż* (написано тако или са *z+i*), а ни за *dź* (=ћ) изузев један погрешно наведен пример („*Łodz*" ум. *Łódź*).

У речнику има неких иновација које изгледају усамљено, али је неодређено колико могу имати ланчаних последица. Напазимо „*радиус*" без *ј*, што по некаквој логици може важити и за „*радиум*", „*калциум*", „*атриум*", „*милениум*", „*критериум*", иако такве речи нису дате (ни тако ни са *ј*); или налазимо спојено написано „*светроје*", а не каже се шта је са *све четворо, сва три, све три, свих пет*.

За велика слова једна од иновација је *Београдски Пашалук, Босански Пашалук, Ужичка Нахија*. Може се прихватити да је спорно решење и у Правопису 1960, са оба мала слова у таквим називима, али је и писање са оба велика слова у контрадикцији са *Хрватско загорје, Тимочка крајина, Далматинска загора*, јер су именице *загорје, крајина* и *загора* овде много више добиле карактер властитих имена него *пашалук* и *нахија*.

Али, прекинемо критику приручника. Не бих се на томе ни оволико задржао да не морам илустровати како његово неприхватање није никаква зла воља, него се заиста не може прихватити као дорада и осавремењивање наше заједничке правописне норме. Има у њему и добрих новина. Без колебања ћемо прихватити спојено писање *успут*, као и укидање обавезе великог слова за разне краљеве, царе и председнике. Ко год буде обрађивао правила интерпункције и правописне организације текста, наћи ће добрих ставова и формулација у приручнику А—С.

Да су новине приручника објављене као обрада и елаборациони материјал, био би то врло користан прилог. Критичко разматрање нормативиста одстранило би недовољно оправдане

сугестије, а оне оправдане биле би добродошла помоћ. Најбољи пут је, међутим, био да су хрватски нормативисти заједно са компетентним колегама из других република потражили сагласна решења за допуне и поправке правописне норме из 1960. г., па би онда могли правити и посебни приручник, држећи се делом старе норме а делом усаглашених иновација. Разуме се, предуслов за усаглашавање је стварна воља да се очува заједничка правописна норма, или бар да правописних (макар оних пуких графичких) разлика буде што мање; и још битнији предуслов: да се признаје слобода избора стандардних изражајних средстава, поготово у национално мешовитим срединама.

Коју реч дугујем у одговор и једној другој критици у Нињу (бр. 1878), где није тачно закључено да ме не занимају нека питања, као положај Хрвата ван Хрватске, затим како би „морали говорити“ Срби и Хрвати и др. Занима нас, свакако, положај свих, зато и обрађујемо језичку материју без сужавања и изрезивања, и наћи ће се у нашим обрадама и *леп* и *лијеп*, и *ко* и *тко*, и *четворо* и *четверо*, и *глув* и *глух* итд. А како би *м о р а л и* говорили сви, и где су у већини и где су у мањини, одговор је један: морали би говорити *слободно*, а морали би се понашати обзирно према својим суграђанима који нешто друкчије говоре.

Пребацује ми Нинов читалац и да ме не занима како говоре и како су увек говорили Срби у Хрватској. Нисмо, заиста, то посебно испитивали у програмима у којима сарађујем (осим нешто дијалектолошки), а било би вероватно од користи то мало испитати, и за њих и за друге групе и социокултурне средине. Али, управо подстакнут овим питањем, направио сам један мали илустративни оглед, прегледајући употребу поларизованих или делимично поларизованих речи у извору који ми је први дошао под руку: *Нови љетопис Српског културног друштва Просвјета*, Загреб 1972, св. 3. Код девет аутора (испустио сам из разматрања неке екавске прилоге и два ијекавска, за које знам да аутори нису из Хрватске) налаз је овог типа:

(1) С. Кораћ: ево *што* он каже — стр. 19, становит, инаугурирао 20, неку врст, концентрира 21, констатира, потицај, историје, саопћио, транспортирао 22, неразмјеран 23 итд.; али и: пензије, музику, ту га затиче 17, прихватање, штампана, југословенска 18, дисциплинованим, организује, схватање 19, прошлог вијека 21, утиске 22, тачка, савременој 23 итд.

(2) М. Маслић: полустољетан, дефинирати, апстрахирамо 32, незаинтересирану, цитират ћемо 33, што, реализирала, формулирали, опћи, уопће 35, становита, илустрира, организираног 36, путови, стих је требао доживјети 38, у њем 41 итд.; али и: шта 32, неко, тачно 33, извјесног 35, ћутања 36, свако 37, схватање 39, историјски 40, такође 41 итд.

(3) М. Чича (песме): залијевана 85; на сахрани, да ћутим, саучешћа 84.

(4) Б. Зељковић: до половице, протустав, несретна 117, компромитиран, кроматског 118, рефлектирају, исповиједима, трансформира 120 итд.; али и: рехабилитовали 117, неконтролисане, утицаји 118, упркос 119, ко, тачније, интегрисати 120 и тако даље.

(5) В. Маћаревић: казалишну, казалиште, у поводу, сурабује, стољећа, хисторијско 139, хисториографији, такобер, изравни 140, унаточ, информирају, илустрирају, повијести 141, критериј, иноземним 142 итд.; али и: систематичан 141, премијера, тачни, систем 142.

(6) Ј. Николић: свештенства, историјским 148, инвентарисали, стицали 149.

(7) З. Крстановић: натјечају, не призна (несврш.) 150; утицајни 149, хаос, конституисана 150.

(8) Н. Рапајић: по чему их се препознаје, јужнославенски 153, наставао Лику, обрамбеном територију, добивао 154, пролетаризира 155 итд.; али и: историји, ова територија, вијекова 153, личну слободу, организовано 154 итд.

(9) П. Чимбур: платане на небу, пребиру, висјеле 193, умријет ће 196, камо 197, бомбардирање 198, некамо 199, што 200; али и: музику 193, нико, ко 199, неко 200.

(10) Група аутора, документ из 1903. г.: имаде 205, потхват 206, лијечник 207; али и: услов, организован, конституисање 205, свештеник, адвокат, личну награду 206.

Овај последњи пример заправо је изван огледа, али пошто у питању Ниновог читаоца стоји и *како су увијек говорили*, нека не оћутимо ни овај случајни узорак. Ма колико овај оглед био ограниченог захвата, он показује оно што се и могло очекивати: да су Срби у Хрватској у погледу варијантних облика говорили мешовито, делом под утицајем својих хрватских суграђана, а делом под утицајем преовлађујућег израза у сопственом народу, што је обоје савршено нормално и природно. Разуме се, тако је било пре унификације вршене под заклоном уставне одредбе да је у Хрватској у јавној употреби хрватски књижевни језик.

Али, да се вратимо правописним питањима. Могли сте видети у „Борби” да је једна самоиницијативно састављена група сербокroatиста кренула у Вукову годину не пригодним прило-

зима него једним радним програмом. Мотив који је окупио десет сербокроатиста на заједнички посао јесте уверење да се даље не може чекати, да неред и произвољност који владају у нашој језичкој култури прете озбиљном дезинтеграцијом нормативног система у језику.

Изгубили смо много година у ишчекивању да се створе нормални услови за нормативистички рад, такав рад у коме би квалификовано утврђене допуне и поправке заједничке норме имале осигуран пут у општу примену. То су онемогућивале, с једне стране, разлике у језичкој политици, а с друге стране одсуство сваке сувисле политике и реда у језичкој пракси, самовоља редакција и сарадника утицајних публикација, писаца приручника, као и других људи који су у прилици да утичу на лик и примену језика у јавности, просвети и стручној делатности.

Ни сад се нису створили никакви нормални друштвени услови за ефикасан нормативистички рад, али је међу људима које професија обавезује на старање о нашем језику нарастала свест да морају радити оно што до њих стоји, извршавати стручни део посла, а на друштву уопште је да ли ће и колико то применити. Јасно је и стручњацима и другима да би изоловани и појединачни покушаји обраде отворених нормативних проблема водили само партикуларизацији норме и томе да се различита нормирања појединих аутора (или уских коауторских комбинација) ушанче у појединим срединама или круговима, и тако отежају свако могуће будуће уједначавање и усаглашавање. Зато нормирање има смисла само ако иза њега стоји максимална реално могућа усаглашеност, како се не би промовисале разлике настале из небитних разлога, случајних или субјективних, разлике које су резултат ауторског поступка и оцене, а не израз друштвене реалности.

Ставови аутора прилога немају ни намену ни компетенцију језичке и правописне норме, него предлога како би требало допунити и поправити нашу норму, те имају смисао елаборације, подложне и даљим дорадама и модификацијама. Међутим за онај део Прилога који не сугерира промену досадашње норме него је само допуњује (обрађујући оно што није у Прав. 1960. нормирано, те је остало да се сналази како ко буде умео), нема никакве сметње да се одмах почну примењивати предложена правила транскрипције. Ако и дође до каквих њихових корекција у некој фази даљег рада или верификације, уверење је аутора да би примена предложених правила и у овом виду (иако он можда није коначан) водила успостављању нужног реда у хаотичној пракси, која нам наноси много штете и за коју нећемо наћи аналогија нигде у културном свету.

Чињеница да су се хрватски нормативисти одлучили на посебни поступак, да нису свој рад дали ни на какав увид или

консултацију пре објављивања у виду приручника (иако им је то предлагано у току међурејубличких разговора), није нам оставила друге могућности него да радимо без њих, али узимајући у обзир изјашњавања А—С у приручнику (други хрватски лингвисти мало су се бавили транскрипционом проблематиком), па су њихови ставови и утицали на неке наше формулације.

Објављени „Прилози допуњавању и осавремењавању наше правописне норме” предлажу се свему српскохрватском језичком простору без ограничења, па су у складу с тим објављени у оба издања „Борбе” (будући да она није рејублички лист) и стављени на располагање часописима из разних градова и рејублика. Међутим, природа обрађене материје је таква да је много битнија за друге рејублике него за Хрватску, јер се тамо држе по правилу изворног писања, што онда проблем углавном своди на то како читати имена. Код нас је, напротив, то суштинско питање језичке културе, због доминације прилагођеног писања, па нам од њега зависи лик свакодневне писане речи и употребљивост географских, лексиконских и других приручника, нарочито оних у којима се оперише азбучним редом. Имајмо на уму и то да долази време кад ћемо језичку материју, укључујући и имена, утраћивати све више у меморије рачунара, и уопште да модерно доба тражи и стварни и формални поредак у језику.

Нормално је онда да се правила и за један и за други начин писања стварају и кристалишу првенствено у средини где преовлађује одговарајуће писање, а она друга средина да се томе прилагођава. Зато ћемо се за изворно писање, које и ми у некој мери примењујемо, оријентисати према пракси и норми која буде владала у Хрватској; нормално би било и обрнуто кад је у питању прилагођено писање.

Какав ће бити стварни ефекат објављених прилога и да ли ће оправдати даљи рад у том правцу, не зависи од аутора, него од утицајних друштвених снага, а у пракси од оних који највише утичу на јавну реч, у првом реду од редакција високотиражних гласила и издавача школских и других приручника. Зависи донекле и уопште од културних и просветних радника, а посебно од вас наставника српскохрватског језика, јер као професионални радници имате пуно право да од редакција листова, завода за уџбенике, својих колега географа и др. тражите да успоставе ред у транскрипционој материји. А ако буде свако правио сопствени ред и норму, збирни резултат ће бити неред и хаос, нешто слично славеносрпској ситуацији кад је на културну и историјску позорницу изашао Вук. Било би лицемерно славити Вука, а не помоћи према својим снагама да се главни предмет његовог животног дела, наш књижевни језик, одржи у што бољем и складнијем стању.

Јасно је и ауторима и свима да је овим првим, транскрипционим блоком само начета отворена правописна проблемати-

ка. И саму транскрипцију требало би даље дорађивати; у једној срећеној језичкој култури било би оправдано прекрити транскрипционим системом читаву Земљину куглу, због потреба географских карата, лексикона и будућих рачунара. У овом тренутку још је актуелнија друга правописна проблематика, као што су питања спојеног и растављеног писања, великог слова и др. — Врло је сложен рад на томе и у друштвеном и у стручном погледу.

На пример, срастање двеју речи у једну, кад су у питању такви случајеви у којима саставнице не мењају свој лик ни кад се споје у једну реч, није скоковит нити брз процес. У тим смисаоно обједињеним групама речи обично се временом поступно појачавају разлози за спојено писање, а смањују за одвојено, али то је јако спор процес, и језици са стабилном нормом врло ретко уводе промене у правила, тим пре што и раздвојено писани израз може добро функционисати као функционална и смисаона јединица. За непуних тридесетак година, колико је прошло од састављања нашег правописа, сам развој језика једва је игде померио те разлоге за спојено и одвојено писање; и када сад критички проверавамо тадашња решења, ми заправо оцењујемо јесу ли она била најсрећније погођена и за тада и за данас, а не шта је донео развој.

Објективна оцена мора признати да је у огромној већини случајева тадашња правописна комисија поступила реално и донела добро решење (односно преузела га из ранијих правописа и саме праксе). Па ипак нису избегнута нека слабија решења. Анић и Силић уводе промене само у једном правцу: спајају на низ места оно што је у Правопису 1960. било раздвојено, али у њему има и супротних недостатака, тј. спојеног писања где би реалније било раздвојено. Нпр. прописано је спојено писање *напрсте*, а могући пример је „Можемо то пребројити *напрсте*”. Али сама чињеница да се израз може проширити у „на прсте једне руке” сведочи да су у језичком осећању *прсти* овде именица, а не део структуре прилога. Могао би неко рећи да нема битнијега значаја како ће неко писати *на+прсте*. Има, ипак, неког значаја у просвети, а поготово у лексикографији, где од начина писања зависи хоћемо ли тражити овај израз под Н или под П.

Обично се неуједначености или спорна питања појављују тамо где има извесних аргумената и за једно и за друго, па је у великој мери субјективно питање хоћемо ли разлоге за промену сматрати довољно јаким да променимо навик у праксу. Ми немамо никакве механизме или системе спровођења изражајне дисциплине, па могућност увођења промене много зависи од добровољности; а ако воља и спремност на промену није довољно јака, прети опасност да се предлогом промене само повећа шаренило, тиме што ће једни прихватити а други неће.

Предлажем вам на крају да импровизујемо једну малу анкету, да се изјасните јесте ли за скраћенице *др*, *мр* или *др.*, *мр.* (доктор, магистар); за писање БОСАНСКИ ПАШАЛУК (или БЕОГРАДСКИ, који хоћете) са оба велика слова (Б и П), са једним великим (Б) или са оба мала; за писање с цртицом или спојено АУСТРО(-)УГАРСКА (као име државе); за спојено или одвојено писање *на+пример*, *на+жалост*, *у+ствари*, *у+неповрат*, *у+раскорак*.

Сама лингвистичка анализа, наиме, макар и не била мањкава, не може увек дати одговор на питање за које промене постоји спонтана склоност и спремност да се прихвате. Та неизвесност како ће неки предлог промене бити прихваћен чини да реалнији лингвисти (или скептичнији, како хоћете) нерадо предлажу промене и кад су уверени да су лингвистички оправдане.

* * *

Да саопштим и резултате анкете. У њој су учествовале три групе (све без икаквог индивидуалног пробира): 44 наставника сх. језика из СРС (учесници семинара), скраћ. *сх.*; 21 славист (наставници руског језика), скраћ. *сл.*; 17 сарадника Института за сх. језик, скраћ. *Ин.* — Овако су се изјаснили:

др мр или *др. мр.*: *сх.* 33—10 (1±), *сл.* 14—6 (1±), *Ин.* 12—5;

босански пашалук или Босански пашалук или Босански Пашалук: *сх.* 18—26—0, *сл.* 2—17—2, *Ин.* 2—14—1 (читајући предавање на семинару, прескочно сам пасус који се односи на овај проблем, да не бих утицао на анкету);

Аустро-Угарска или Аустроугарска: *сх.* 25—18, *сл.* 15—6, *Ин.* 7—10;

на пример или на пример: *сх.* 41—2, *сл.* 10—11, *Ин.* 11—6;

на жалост или нажалост: *сх.* 17—23 (4±), *сл.* 8—13, *Ин.* 8—9;

у ствари или уствари: *сх.* 20—20 (3±), *сл.* 8—13, *Ин.* 6—10;

унеповрат или у неповрат: *сх.* 10—33 (1±), *сл.* 4—16 (1±), *Ин.* 4—12;

у раскорак или у раскорак: *сх.* 6—37 (1±), *сл.* 4—17, *Ин.* 5—11.